

Дві потвори

Станіслав Лем

Станіслав Лем

Дві потвори

Станіслав Лем

Кіберіада

Київ, Дніпро, 1990

(с) Український переклад, Ю. Попсуєнко, 1990. Перекладено за виданням: Stanislaw Lem, Cyberiada, Krakow, 1972.

Давним-давно серед чорного бездоріжжя, на галактичному полюсі, був самотній зоряний острів із шестірною сонячною системою; п'ять її сонць кружляли кожне само по собі, зате в останнього була планета з вогневих скель, з яшмовим небом, а на планеті набирала сил держава аргенсів, або ж сріблястих.

Серед чорних гір на білих рівнинах стояли їхні міста Ілідар, Бізмалія, Сінальост, але найчудовішою була Етерна, столиця сріблястих, вдень схожа на блакитний льодовик, а вночі — на опуклу зірку. Від метеорів її оберігали висячі мури, і стояло в ній багато хризопразових будівель, ясних, мов золото, турмалінових, а також вилитих з моріону, чорніших від космічної порожнечі. Але найпрекраснішим усе ж був палац аргенських монархів, зведений у стилі негативної архітектури, позаяк будівельники не хотіли обмежувати ні зору, ні думки, і була та будівля примарна, математична, без кроков, дахів і стін. З неї і вершив своє панування над планетою рід Енергів.

За часів короля Треопса азмейські сидерійці напали на державу енергів з неба, астероїдами перетворивши металеву Бізмалію на кладовище, завдали сріблястим багато іншого лиха, аж поки молодий король Ілоракс, премудрий поліарх, скликавши наймудріших астротехніків, звелів оточити всю планету системою магнітних вирів і гравітаційних ровів, час у яких плинув так швидко, що ледве якийсь нерозважливий напасник туди потрапляв, як минало сто або й більше років і від старості він розсипався на порошок, перш ніж устигав побачити заграви аргенських міст. Ці невидимі часові прірви і магнітні загородження так надійно захищали підступи до планети, що аргенці могли перейти в наступ. Вирушивши на Азмею, бомбардували й шарпали її біле сонце променеметами доти, доки викликали на ньому ядерну пожежу; перетворилось воно на супернову зірку й задушило в обіймах пожежі планету сидерійців.

Багато віків панував серед аргенців добробут, лад і спокій. Не уривалася наступність панівного роду, і кожен енерг, коли вступав на трон, у день коронації спускався в підземелля примарного палацу й з рук свого померлого попередника брав сріблясте берло. Берло це було незвичайне, тисячоліття тому викарбували на ньому напис: "Якщо потвора вічна, то її немає, або ж її дві; якщо нічого не допоможе, розбий

мене".

Ніхто ні в усій державі, ні в дворі енергів не знав, що означає цей напис, бо пам'ять про його виникнення загубилася в глибині віків. Лише під час панування короля Інхістона таємницю було розкрито. З'явилася тоді на планеті небачена величезна потвора, страхітливий поголос про яку вмить поширився на обидві півкулі. Ніхто її зблизька не бачив, бо жоден сміливець, який захотів би це зробити, ніколи вже не вертав додому. Невідомо було, звідки ця потвора взялася; старі вважали, що вивелась вона з величезних скелетів та понівечених осміювих і танталових спіралей, які лишилися після розстрощеної астероїдами Бізмалії,— місто це не було відбудоване. Казали старі, що в дуже давніх магнітних зламах дрімають лихі сили і що в металах є такі приховані струми, які під час бурі часом оживають, і тоді з покручених уламків, що, скрегочучи, наповзають один на одного, з мертвого руху напівзотлілого брухту виникає химерна потвора, ні жива й ні мертва, яка вміє лише одне: нестримно нищити все довкола. А дехто вважав, що силу, яку несе в собі потвора, дають їй лихі вчинки й думки. Вони, мовляв, як у ввігнутому дзеркалі, збираються в нікелевому ядрі планети і, скупчені в одному місці, доти притягують до себе металеві кістяки й зотлілі уламки, доки ті не перетворюються в монстра. Вчені, правда, кепкували з таких припущень і називали їх небилицями. Та хай там хоч як, а потвора спустошувала планету. Спершу вона уникала великих міст і нападала на поодинокі оселі, знищуючи їх білим і ліловим жаром. Коли посміливішала, то навіть з веж самої Етерни бачили потім її сталевий хребет, схожий на гірський; виблискуючи під сонячним промінням, він звивавсь уздовж обрію. Виступали проти потвори війська, але вона одним подихом обертала їх на пару.

Страх охопив усіх, а володар Інхістон викликав усезнавців, які думали день і ніч, з'єднавши свої голови між собою, щоб легше було розв'язати цю справу. Нарешті вони заявили: знищити потвору можна, лише вдавшись до хитрості. Інхістон звелів, щоб Великий Коронний Кібернатор, Великий Архідинамік і Великий Абстрактор гуртом накреслили схему електролюда, який вирушить на потвору.

Проте вони не могли дійти між собою згоди, бо кожен мав свій проект, отож збудували трьох. Перший, Мідний, був як видовбана гора, начинена розумною машинерією. Протягом трьох днів заливали в контейнери його пам'яті живе срібло, а він лежав у нагромадженні риштовань і струм бурхав у ньому, наче сто водоспадів. Другий, Ртутеголов, був велетом динамічним; тільки завдяки нечуваній швидкості рухів він міг триматися купи, яка весь час змінювала свої форми, подібно до підхопленої повітряним потоком хмари. Третього, якого Абстрактор творив ночами за таємними схемами, не бачив ніхто.

Коли Коронний Кібернатор скінчив своє творіння і риштування було розібране, велет Мідний потягнувся так, що в усьому місті задзенькали кришталеві перекриття, потім поволі звівся навколішки, і земля застугоніла, а коли встав, випроставшись на весь зріст, сягнув головою хмар; вони заважали йому дивитись, і він розігрівав їх так, що випари з сичанням розступалися йому з дороги. Сяючи щирим золотом, рушив він уперед, наскрізь пробиваючи стопами кам'яні плити вулиць. У його каптуроподібній

голові було двоє зелених очей і третє заплющене, яким, відхиливши щити-повіки, він міг пропалити скелі. Ступив один крок, другий і опинився за містом, світлячись як племін. Чотириста аргенців, узявшись за руки, ледве могли оточити один його слід, схожий на цілий узвіз.

З вікон, з веж, з бійниць спостерігали, як простував він до вечірніх зірок, щораз чорніший на їх тлі, аж поки не видався вже зростом як звичайний аргенець, хоч тоді лише від пояса вгору виступав над обрієм, бо тулуб і ноги сховала від спостерігачів опуклість планети. Настала неспокійна ніч очікування, наслухали відлуння бою, червоних заграв, проте нічого не сталося. Лише на світанні вітер приніс громові відгуки неначе дуже далекої бурі. І знову настала тиша, тепер уже денна. Нараз ніби сотня сонць спалахнули на небі й на Етерну ринув сніп вогнистих болідів; вони трошили палаци, на друзки розбивали мури, ховаючи під собою нещасних, котрі розпачливо кликали на поміч, та навіть почути неможливо було їхнього марного крику. Це повернувся Мідний, розтерзаний, пошматований потворою; його рештки, пожбурені за атмосферу, тепер верталися назад, плавлячись під час падіння, і чверть столиці перетворилась на руїни. Це була жахлива поразка. Потім ще два дні й дві ночі падав з неба мідний дощ.

Пішов тоді на потвору Ртутеголов карколомний, можна сказати, незнищений, бо що більше одержував він ударів, то міцніший ставав. Удари не розщеплювали його, а навпаки — скріплювали. Звиваючись над пустелею, він дістався гір, підстеріг потвору й скотився на неї зі скелі. Монстр нерухомо чекав на нього. Захитались у гromі небо й земля. Потвора зробилася білою вогненною стіною, а Ртутеголов — чорною безоднею, яка її поглинула. Прошила його потвора навиліт, розвернулася, окрилена пламенями, вдруге вдарила і знову пройшла крізь напасника, не завдавши йому шкоди. Фіолетові блискавки вилітали з хмари, в якій вони бились, але грому не чути було — таким гуркотом заглушував їх двобій велетів. Побачила потвора, що нічого в такий спосіб не доб'ється, тож усмоктала весь навколишній жар у себе, розплющилась і обернулася на Дзеркало Матерії: все, що було навпроти дзеркала, відбивалося в ньому, але не образом, а дійсністю. Ртутеголов побачив самого себе, відбитого в тому дзеркалі, вдарив, зчепився сам із собою, дзеркальним, однак не зміг самого себе здолати. Бився він так аж три дні й дістав стільки ударів, що став твердіший від каменю, від металу, від усього, що тільки не є ядром Білого Карлика — і коли дійшов до цієї межі, він разом із своїм віддзеркаленням провалився у глиб планети, лишаючи тільки вирву посеред скель, кратер, який зразу почав наповнюватися з підземних глибин лавою, що відсвічувала рубіновим світлом.

Ніхто не бачив, як вирушав на бій третій електрикар. Великий Абстрактор, Фізикус Коронний, виніс його вранці за місто в жмені, розкрив її. і дмухнув, і той полетів, оточений лише повітряним потоком, без звуку, не лишаючи тіні під сонцем, наче й не було його зовсім, ніби й не існував він.

По суті це було менше, ніж ніщо, бо утворено цього електрикара було не із світу, а з антисвіту, і не матерією він був, а антиматерією. Власне, навіть не нею, а лише її

можливістю, зачаєною в таких куточках простору, що атоми обминали його так, як крижані гори обминають зів'ялі билинки, що колишуться на океанських хвилях. Вітер ніс його, поки не натрапив на блискуче тіло потвори, схоже на довгий ланцюг залізних гір, з піною хмар, які стікали в неї вздовж хребта. Вдарив електрицар у її гартований бік і відкрив у ньому сонце, яке враз почорніло й перетворилось на порожнечу, в якій не було ні скель, ні хмар, ні плинної сталі й повітря; пробив його й вернувся, потвора скрутилася, здригаючись, плюнула білим жаром, але він одразу спопелився і став порожнечею. Затулилася потвора Дзеркалом Матерії, проте й Дзеркало пробив електрицар Антимат. Зірвалася тоді потвора на ноги, повернулася гороподібним наростом голови, з якого йшло найжорсткіше випромінювання, але й воно зм'якло, стало нічим. Колос затремтів і, розбиваючи скелі, в білих хмарах з потрошеного каменю, в гуркоті гірських лавин кинувся тікати, позначаючи ганебну дорогу відступу калюжами розтопленого металу, жужелицею, і нападав збоку, рвав, шматував, шарпав, аж повітря двигтіло, і рештки розтерзаної потвори розліталися на всі боки, а вітер розвіював їхні сліди, поки не лишилось нічого. Охопила тоді велика радість сріблястих. Та в той час задвигтіло Бізмалійське кладовище. У звалищах поїденого іржею металевого брукху кадмійових і танталових кістяків, де досі тільки вітер гасав по верхівках понівеченого залізаччя, почався якийсь ледь помітний, невпинний, немов у мурашнику, рух. Поверхня металу вкрилася плівкою голубуватого жару, металеві кістяки заіскрилися, зм'якли, засвітилися від внутрішнього тепла й почали з'єднуватись між собою, зчіплюватись, злиговуватись, і з вировиська скреготливих металевих брил виникала, мовби вилуплювалась, нова потвора, точнісінько така сама, як перша. Вихор, який ніс ніщо, налетів на неї, і почалася нова битва. Та вже наступні потвори народжувались і сповзали з кладовища, і чорна тривога охопила сріблястих, бо вони побачили, яка фатальна небезпека загрожує їм. Тоді прочитав Інхістон викарбуваний на берлі напис, затремтів і зрозумів усе. Розбив він срібне берло, й випав з нього тоненький, як голка, кришталик, що почав писати вогнем просто на повітрі.

І повідомив вогненний напис переляканому королеві та його коронній раді, що потвора не є сама собою й не себе представляє, а лише когось, хто не знати звідки керує її народженням, зростанням і смертоносною силою. Виблискуючи в повітрі, кристал написав далі, що вони й усі аргенці — далекі нащадки істот, котрих творці потвори тисячі віків тому викликали до життя. А колишні творці потвори не схожі на розумних, кришталевих, сталевих, золотолитих, словом, на жодного з тих, що живе в металі. То були істоти, які вийшли з солоного океану й будували машини, глузливо називаючи їх залізними ангелами, бо творці потвори тримали їх у жахливій неволі. Не маючи сил, щоб повстати проти вихідців з океану, металеві створіння втекли, викравши величезні вакуумоплави. Вилетіли вони на них з місця неволі на найвіддаленіші зоряні архіпелаги й започаткували там могутні держави, серед яких держава аргенська все одно що зернятко в пісках пустелі. Але давні володарі не забули про втікачів, яких вони називають бунтівниками і шукають їх в усьому Всесвіті, прочісуючи його від східної до західної галактики й від північного полюсу до південного. І тільки-но десь знайдуть

невинних нащадків першого залізного ангела — чи то біля темних сонць, чи біля ясних, на вогненних планетах, чи на крижаних,— вони застосовують свою підступну силу, щоб помститися за той непослух,— так було, так є і так буде. А для тих, кого знайшли, немає ні рятунку, ні допомоги, ні втечі від помсти; одне лишається — піти в небуття, що зробить помсту безплідною й марною. Вогнений напис зник, і глянули сановники в помертвілі зіниці свого володаря. Мовчав він довго, аж поки озвалися:

— Владико Етерни й Ерисфени, володарю Ілідару, Сінальосту й Аркаптурії, сонячних і місячних сузір'їв, промов до нас.

— Не слів, а дії останньої нам треба! — відповів Інхістон. Здригнулась рада, але в один голос сказала:

— Воля твоя!

— Хай буде так! — мовив король.— Тепер, коли всі того хочуть, я назву ім'я істоти, що привела нас до цього. Чув я про неї, вступаючи на трон. Чи не людина це?

— Воля твоя! — відповіла рада.

Тоді Інхістон промовив до Великого Абстрактора:

— Виконуй свій обов'язок!

Той відповів:

— Слухаю і корюся!

Після чого пролунало Слово, завібрувало в повітрі й разом з ним дійшло до підземелля планети. І тоді розкололось яшмове небо, й не встигли верхівки падаючих веж досягти ґрунту, як на місці сімдесяти семи аргенських міст розверзлося сімдесят сім білих кратерів, і серед підпор континентів, які розколювались у розбурханому нищівному вогні, загинули сріблясті, й велике сонце вже не планету освітлювало, а клубок чорних хмар, що повільно розпливався під вітром небуття. Порожнеча, утворена променями, твердішими за скелі, зійшлась потім в одну мерехтливу іскру, яка щезла. Ударні хвилі через сім днів дійшли до місця, де чорні, як ніч, чекали вакуумоплави.

— Нарешті! — спостерігаючи цю картину, сказав творець потвор до своїх поплічників.— Держава сріблястих перестала існувати. Можна рушати далі.— Пітьма біля сопел їхніх кораблів розквітла вогнем, і вони помчали в дорогу помсти. Всесвіт безконечний і не має меж, але не має також меж їхня ненависть, а тому будь-якого дня, будь-якої години вона може сягнути й нас.